

מאמר ראשון בסידרה: כיצד נולד הרעיון הכנעני בפאריס, ערב הפלישה הנאצית

והכנעני אז בארץ

מאת אורי אבנרי

פלישת הנאצים שמה קץ מהיר לקבוצה הפאריסאית. רטוש חזר לארץ-ישראל והקים כאן את חוגו הרעיוני. ואילו עדיה גורביץ נסע לארצות-הברית, פגש את ערי ז'בוטינסקי והשפיע באמצעותו על קבוצת הילל ("פיטר ברגסון") קיץ.

★ ★ ★

מחלה ושמה יהדות

רקישתי בכזונה כמה מלים להשתלשלות זו, כי היא מזהה בבירור את רקע צמיחתו של הרעיון הכנעני המקורי. מבחינת המקום והזמן: אירופה, בין שתי מלחמות-העולם, בתקופת השיא של הפאשיזם האיטלקי ושאר התנועות הלאומניות הרומנטיות. מבהינת המיקום הפוליטי: באגף הקיצוני של הימין. רקע זה גרם לכמה תופעות-לוחי שדבקו תחילה ברעיון, ושלא קל היה להתגבר עליהן (ולא כל הכנענים התגברו עליהן) בפרוצת השנים.

הרעיונות המרכזיים של הקבוצה הפאריסאית, כפי שאני הבנתי אותם תוך קריאת כתב-העת שלה, היו — בקחים כלליים — כלהלן:

- אין — ומעולם לא היתה קיימת — אומה יהודית.
- יש — ותמיד היתה קיימת — אומה עברית.
- האומה העברית הקדמונית כללה את כל דוברי העברית, תושבי ארץ "עבר", "עבר" היא כל הארץ מן הפרת ועד הים התיכון. העברים היו, נוסף על בני-ישראל, כל עממי

אמש, בצאתי מן המערכת, פגשתי ברחוב דיונוגוף את יונתן רטוש. כמו תמיד, מזה עשרים שנה, הקדמתי לו "שלוש". כמו תמיד, מזה עשרים שנה, לא ענה לי. יחסים אלה הם תולדת הפגישה הראשונה והאחרונה שהיתה לי עם רטוש. היא התקיימה בראשית 1942, בקפה גונסקי, ששכן אז ברחוב יבנה בתל-אביב. קדמה לה השתלשלות אופיינית לאיש.

כמה חודשים לפני כן כתבתי שורה של מאמרים על הרעיון העברי-השמי בדור שבועון החברה, כתבי-עת רציני, לאומני אך בלתי-תלוי, שבעליו ועורכו היה הד"ר יעקב ויינשל. הם נשאו את הכותרות "בין עבריות ליהדות", "המיתוס של בני עבר" ו"שם סותר וקורא".

אחרי פירסום המאמר הראשון הראה לי הד"ר ויינשל בחיוך מכתב שנתקבל במערכת. היה זה מכתב ארסי ביותר, גוש השמצות אישיות נגדי. הוא הטיל דופי באופיי, במוצאי, ביושר כוונתי ובשפיות דעתי. הוא נשא את חתימת אורי שלח (שמו של רטוש באותם הימים).

תהמתי לא כעס. לא ידעתי מי זה שלח, וגם לחיינשל היה רק מושג קלוש ביותר. זה עתה מלאו לי 18 שנה, ועדיין לא הייתי רגיל לתופעה אליה התרגלתי מאז כאל תופעת-טבע; שאנשים שאינם מכירים אותי, שלא ראוי מעולם, מתקיפים אותי בשינאה תהומית, כאילו רצחתי את בנסיחיהם.

על כל פנים, הסקתי מן המכתב כי אורי שלח דוגל ברעיונות דומים לאותם שהבעתי במאמרי, וכי קיצפו יצא עלי בשל הבדלי נוסח שלא עמדתי על טיבם. לכן שמחתי מאוד כאשר גילה לי אחד ממכרי, בנימין תמוז, כי הוא מכיר את שלח היטב והיה רוצה להפגישנו. בשעה היעודה הסתלקתי מעבודתי (הייתי פקיד במשרד של עורכי-דין) ושמתי את פעמי אל בית-הקפה הגדול והשומם, ששימש אז מקום-מיפגש לסוחרים ולספררי-מלחמה מכל הסוגים.

★ ★ ★

סערה בבית קפה

ישישני כי הפגישה גרמה עיגמת-נפש לכל הצדדים הנוגעים בדבר. בתדאי גרמה אכזבה מרה ליוזמה. תמוז היה אז כפוף לחלוטין להשפעתו של רטוש, וראה בו נביא ומשיח. ככל מאמין אמיתי, לא יכול היה לתפוס כיצד זה עוצם מישוה את עיניו מלראות את גדולת מנהיגו. מן הסתם ציפה לכך שאפול מיד בשביו של רטוש ואשר תחוה אפיים ארצה.

למרבה הצער לא קרה הדבר. תחת זאת התפתח בינינו ויכוח מר. בהסתכלי היום אחורה, ברור לי כי נהגתי בחוסר-רסאקט להחריד, כדרכם של צעירים בגיל זה. בלי ספק היה זה עיניו לתמוז לראות נער בן 18, שנראה כבן 15, רוה כשלו וחייח, סותר בשצף-קצף את המושלם-הראשונים של הוגה-הדעות, שיכול היה להיות אביו. כבר אז נראה רטוש קשיש מכפי גילו.

על מה סער הויכוח? אחרי עשרים שנה, אקטואליים הדברים כמו אז. הסכמנו בנקל כי בארץ נולדת אומה עברית חדשה, וכי רוח היהדות, שיצרה את הפורה בת אלפיים-וחמש-מאות השנה, אינה יכולה לבטא את רוחה של אומה זו, היושבת על ארץ מתה והמבקשת להקים את מדינתה.

ההתנגשות באה בגלל שאלת העליה היהודית. מדבריו של רטוש הסקתי כי הוא מתנגד לה, וכי הוא מוכן להסכים לכל היותר לעליית יחידים, מבלי להפלות בין יהודים, יפאנים ואיטלקים. ואילו אני, שכמו כל נער עברי בארץ השתתפתי מגיל 1 בהפגנות הסוערות למען "עלייה הופשית", תמהתי לפרש התנגדות זו.

בהגיון של בן 18, שאינו יודע רחם, אמרתי לו בערך כך: "אינני מבין אותך. אתה טוען כי כל צבר הוא עברי, היינה שמקום-הלידה הוא הקובע את היותו עברי. איני מסכים לכך, אך זו דעתך. אם כן, מה איכפת לך שנביא לארץ מיליון יהודים? הא הבנים שלהם יהפכו אוטומאטית עברים. וחקא מבחינת ההשקפה שלך, היית צריך להיות בעד עליה המונית; פשוט תתייחס לעולים היהודים כאל בתי-חרושת לייצור עברים חדשים." עד כמה שאני זוכר, נסתיימה השיחה בנימה מרה של התקפות אישיות עלי. מאז לא החליף עמי רטוש, במשך עשרים שנה, אף לא מילה אחת.

★ ★ ★

עדיה רב עם ז'בוטינסקי

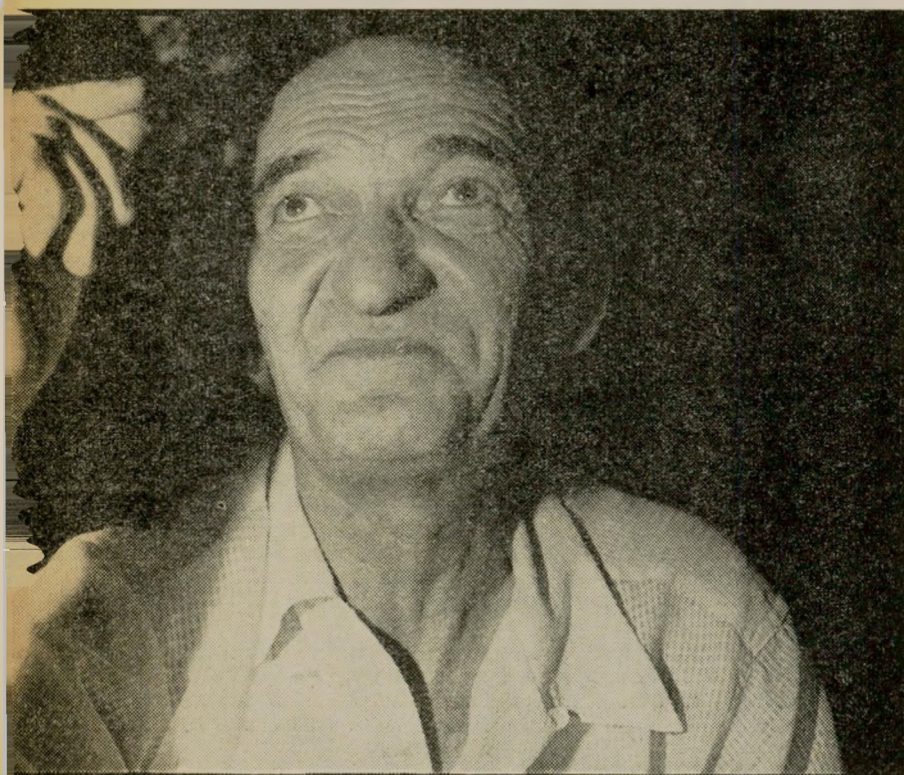
אזתה פידרת מאמרים שלי, שהרגיזה כל-כך את רטוש-שלח, לא נולדה במקרה. היא היתה תוצאה ישירה של היתקלותי בחוברת צרפתית שנפלה לידי בסוף קיץ 1941. שמה היה "שם — רבין ד'אקסיון אבאריק", היינו, "שם — בטאון הפעולה העברית".

קיבלתי את החוברת מידי הד"ר ויינשל, שהציע לי לכתוב עליה ביקורת בהחברה. ידיי תרגם לי את המאמרים. הם השפיעו עלי כמו מעין על תנועה-מידבר הגומע בצמא. אותה חוברת הופיעה בפאריס שנה לפני כן, בחודשים האחרונים לפני הכיבוש הנאצי. (דומני שהופיעו כמה חוברות, אך מעולם לא ראיתי אותן). עורכה והרות החיה שלה היה עדיה גורביץ (ששמו כיום חורון), קרוב-רחוק של זאב ז'בוטינסקי וידיד בנו ערי.

גורביץ, שלא השתקע בארץ אלא בזמן האחרון, היה חבר המפלגה הרביזיוניסטית. כאשר ניגש ז'בוטינסקי ב-1935 ליסד את "ההסתדרות הציונית החדשה", אחרי פרישתו הדרמאטית מן ההסתדרות "הישנה", תבע גורביץ כי הגוף החדש יתנגד בפירוש לת היהודית ולרוח היהדות. ז'בוטינסקי, לעומת זאת, קיווה למשוך לציורו חוגים דתיים ונחביים, והכליל במצע ההסתדרות החדשה סעיף דתי מפורש. כך נוצרה התופעה, הקיימת גם כיום בתנועת-החרות, שאנשים בלתי-דתיים מעמידים פני לוחמים דתיים קנאים. עדיה גורביץ לא השלים עם שטענו דתי-לאומי זה, ונראה כי אז החלה הקאריירה העצמאית של הרעיון הכנעני. יתכן כי גורביץ עצמו הגה ברעיונות אלה עוד קודם לכן, כי ב-1934 פירסם בכתב-העת הרוסי של הרביזיוניסטים בפאריס, ראסבייט ("השחר"), סידרת מאמרים בחתימת "אליראדי", בה הוכיח כי אנשי קרתגו היו עבריים.

כל אותו זמן ישב רטוש בארץ, פעל גם הוא כרביזיוניסט נאמן. בין השאר ניסה להשפיע על הנגות התנועה בארץ לקבל רעיון שהיה אז מהפכני מאוד: שאין צורך ברוב עברי בארץ-ישראל כדי להקים בה מדינה עברית (רעיון שנחגשם לאחר מכן על-ידי חלוקת הארץ, אך לא לכך התכוון רטוש). בראשית 1938 נשלח להשתתף בהעידה רביזיוניסטית באירופה, נסע לפאריס, נפגש שם עם עדיה גורביץ והחליף עמו רעיונות. איני יודע מה תרם כל אחד מן השניים לאוצר הרעיונות המשותף. רק הם עצמם יכולים לגלות זאת. אך ברור כי פגישה רעיונית זו הולידה, כעבור שנה-שנתיים, את כתב-העת "שם".

• תחילה השתתף בקבוצה גם הד"ר וולפגנג (זאב) פון-וייזל, שהסביר אחר-כך: "חשבתי שהם רוצים לרמות את הערבים, ולכן תמכתי בהם. אבל אחר-כך ראיתי שהם רוצים לרמות את היהודים!"

יונתן רטוש: האם היהודים הם בתי חרושת לעברים?

כנען, הצידונים (כולל קרתגו ושאר המושבות), הארמים, האמורים, האדומים, בני-מואב ובני-עמון, וכי'.

● בשלב מסוים של חייה, בתקופת גלות בבל, הותקפה האומה העברית על-ידי מחלה ששמה "יהדות". מאז היא הולדה במחלה זו. אין אומה יהודית, אך יש אומה עברית החולה במחלה היהודית.

● התפורות היהודים (כלומר: העברים החולים במחלה היהודית) בעולם אינה תוצאה של לחץ חיצוני, כגון הדיכוי הרומאי, אלא תוצאה עצם מהותה של המחלה היהודית. מהפרידה בין האומה העברית ומולדתה.

● הציונות בגדה ביעודה, כאשר כרתה ברית-שלום עם הרוח היהודית ועם הדת היהודית.

● חיסול הרוח היהודית היא תנאי מוקדם לתקומה לאומית בארץ-ישראל. לא תיתכן מדינה עברית אמיתית, ולא יתכנו חיים לאומיים אמיתיים, כל עוד לא שוחרר הגוף הלאומי מן המחלה היהודית.

● שיחרור זה הוא תהליך רוחני: יש לסלק את הרוח היהודית על כל גילוייה (הדת, המסורת, התפיסה האיסטורית, הספרות, השקפת-העולם) ולשים במקומה את הרוח העברית המקורית. כפי שהיא משתקפת ביצירה הקדמונית של העמים העבריים.

דומני כי לגבי הסעיף האחרון היתה קיימת הסתירה העיקרית בין גורביץ ורטוש, וגם בין הקבוצה הפאריסאית לבין הקבוצה הכנענית שקמה לאחר מכן בארץ. בעוד שלגבי גורביץ יכול היה כל יהודי להפוך עברי, בדרך של שיחרור רוחני, הרי האמינו רטוש ותלמידיו הראשונים (אף כי — ואולי יען כי — כולם היו ילידי חוץ-לארץ), שההבדל בין יהודי ועברי הוא הבדל של לידה. עברי הוא זה שנולד בארץ העברים. לכל היותר היו מוכנים לצרף לכך אנשים שבאו ארצה בעודם ילדים קטנים (כמותם עצמם).

★ ★ ★

הדרך אל אצ"ל

עכשני חייב אני להסביר לקורא של 1961 מדוע עשו רעיונות אלה רושם כה עז על קורא צעיר בן 17 בקיץ 1941.

רשימת-הביקורת שלי על החוברת, מלפני עשרים שנה, כללה את המלים הנלהבות הבאות: "בשורה חדשה? בעברנו על הדפים הלוהטים מרגישים אנוח כי הד רועם הם לאמת, שהיתה חבויה בתת-הכרתנו; יסוד לבניין חסרה-יסודות — התהויר-והוה של עולמנו